

Píše Kristina Kaiserová

(E*forum, 12. 04. 2023)

Právnička a historička **Jana Osterkamp** se ve své obsáhlé knize s názvem ***Vielfalt ordnen. Das föderale Europa der Habsburgermonarchie (Vormärz bis 1918)*** snaží komplexně zpracovat otázku federalizace habsburské monarchie. Jedná se o problém, který byl dosud málo akcentovaný. Habsburskou monarchii považuje Osterkamp za jednu z nejinovativnějších laboratoří pro federální myšlenky. Federalismus se musel prosazovat vůči národnímu a unitárnímu státu, kdy se snažil integrovat rozdíly a organizovat rozmanitost a zároveň rovnost mezi regiony, kulturami, komunitami i jednotlivci.

Samotný úvod nazvaný *Habsburská Evropa* jednak tvoří terminologickou syntézu pro jednotlivé kapitoly, ale je také metodickým rozbořem pojmů stát, impérium a samozřejmě federace. Jana Osterkamp svou knihu začíná i končí ve své době již neaktuálním a také vágním manifestem Karla I. z 16. října 1918. Ale pohlédneme-li na období po rozpadu monarchie na federativní plány v nástupnických státech, ty sice zůstaly konstitutivní součástí politického diskursu, ovšem pokusy o jejich realizaci, pokud vůbec byly podniknuty, probíhaly z mnoha důvodů velmi komplikovaně a většinově ztroskotaly. Touto tematikou se Jana Osterkamp také zabývala v příspěvku zařazeném do závěru XII. dílu z řady svazků vydávané Rakouskou akademií věd (*Ein Reich ohne Eigenschaften? Das Erbe föderalen Ideen in den „Nachfolgestaaten“ der Habsburgermonarchie* [Říše bez vlastností? Dědictví federálních idejí v nástupnických státech habsburské monarchie]). Zpětně však viděno, naopak v monarchii se v některých rovinách federalizační pokusy prosadily.

Po tereziánsko-josefovských reformách, které nastartovaly moderní stát, dochází v předbřeznové éře ke konsolidaci a zvýšení efektivity státu. Tento proces je spojován s knížetem Metternichem a jakkoli jeho metody nebyly vždy komfortní, státní moc byla až do roku 1848 stabilní. Ještě na pozadí napoleonských válek ztroskotat poslední pokus v rámci celé společnosti monarchie zformovat „rakouského občana“, bylo-li by to vůbec možné. Autorka v této části knihy také zevrubně rozebírá specifika jednotlivých zemí habsburské monarchie.

Za další katalyzátor federalizačních snah vidí rok 1848/1849. Jana Osterkamp považuje zejména pokusy o ústavu z let 1849 a 1860/61 za snahu o restrukturalizaci historických korunních zemí ve smyslu federalismu. Zde je třeba zmínit i hlavní nositele myšlenky českého federalismu Františka Palackého a Františka Ladislava Riegera ve vztahu ke koncepci federalizace Rakouského císařství. Specifickou kapitolou je málo známé pojednání o haličských petičních bouřích 1848/1849, které se

týkaly rozdělení zemí Koruny na rusínský východ a polský západ. Peticím v kontextu tematiky obecně přikládá velký význam.

Jádrem knihy jsou léta od roku 1867 do konce první světové války, kdy se situace hekticky proměňuje. Nově vzniklá konfederace se v obou částech monarchie vyvíjí značně odlišně, což je dáno i skutečností, že v předlitavské části spolu musí kooperovat řada „svébytných“ celků, v zalitavské části v podstatě dominují Uhry. Tudíž také federální princip byl v Předlitavsku mnohem výraznější, třebaže se stále více střetává s národními zájmy jednotlivých zemí i v rámci nich – viz české země. Česká otázka v podobě trialismu se však v jejím pohledu jeví jako pouze jedna z mnoha otázek habsburské monarchie, byť české záležitosti patřily k těm nejdůležitějším.

Problematika federalizace nejsilněji rezonovala v nacionalistickém a později v socialistickém politickém prostředí, avšak nebyla cizí ani liberálům či konzervativcům. V protikladu vůči zažitě předstávě o neúspěchu federalizace autorka inspirativně ukazuje, že na rovině víceúrovňové správy sedmnácti rakouských zemí, rozdělených do Předlitavska a Zalitavska, se přece jen vyvinul systém, který je možné označit za federativní.

Spory se ovšem vedly i v řadě oblastí – finanční, náboženské atd., což se projevovalo zvláště ve vídeňském parlamentu. Kniha končí kapitolami o reformních koncepcích v posledních mírových letech a měsících arcivévody Františka Ferdinanda a jeho okruhu. O celkové nadstandardně precizní práci autorky s prameny svědčí například to, že se jí podařilo objevit reformní program arcivévody z roku 1914, který se považoval za ztracený. Zajímavé je pochopitelně srovnání této koncepce s myšlenkami císaře Karla I. na konci války. Zde nalezneme řadu analogií, například ve vytváření nových celků, příkladem může být řešení chorvatsko-slavonského prostoru, které se již však posunulo stejným směrem jako české země – ke vzniku samostatného státu. Jestliže František Ferdinand si mohl v relativním klidu promýšlet reformy, Karel I. už se tímto způsobem ani nemohl pokusit monarchii zachránit.

Pokud se zájemce o téma nechá inspirovat, dá se říci zdařilým „reklamním“ rozhovorem autorky v Lidových novinách (*Co má Evropská unie společného s monarchií? EU by si z ní měla vzít příklad, říká německá historička*). Rozhovor s německou historičkou Janou Osterkamp o paralelách mezi EU a Rakouskem-Uherskem, vztahu Františka Josefa I. k Čechům nebo historicky problematické Ukrajině, Literární noviny – Orientace, 18. 10. 2022) pro české vydání publikace, jež vyšla v roce 2022 v nakladatelství Argo pod názvem *Řád v rozmanitosti: Dějiny federalismu v habsburské monarchii od doby předbřeznové do roku 1918* k četbě celé práce, jistě nebude zklamán. I zde se objevila v odpovědi na otázku, „zda je výhodnější být součástí většího celku, dříve i dnes“, jedna ze stěžejních myšlenek knihy Jany Osterkampové: „Myslím, že ano. Vždy bylo lepší být součástí většího celku, nejen kvůli bezpečí před imperiálním militarismem, ale také proto, že v habsburském federalismu existovaly struktury solidarity, stejně jako v současném evropském federalismu. Například Vídeň měla zájem investovat v okrajových oblastech, jako je Halič nebo Bukovina. To funguje i v dnešní EU: dává menším národům příležitost rozvíjet se

s pomocí peněz jiných, když jejich vlastní zdroje nestačí.“

Jana Osterkamp: *Vielfalt ordnen. Das föderale Europa der Habsburgermonarchie (Vormärz bis 1918)*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2020 (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum; Bd. 141), 53s s.

www.ipsl.cz